

”Ingalunda är undrens tid förbi. Tvärtom den har just börjat”

Sara Lidmans Jernbanesvit läst på nytt

Mamma läste *Tjärdalen* när jag låg i magen, så kanske kan man säga att jag fick Sara Lidman med modersmjölken. Lidman var ett känt namn när jag växte upp och en portalfigur för 1960-talets vänstervåg. Hon vistades långa perioder i Sydafrika, Kenya och Vietnam. Skrev om de strejkande gruvarbetarna i Lappland och var en av dem som då utgjorde det offentliga Sverige, i sällskap med Astrid Lindgren, Olof Palme, Hasse och Tage och andra som syntes på tv eller på omslaget till tidningen *Vi*, som kom i vår brevlåda. En författare och intellektuell vars motsvarighet i andra språkområden hade namn som Susan Sontag, Nadine Gordimer och Simone de Beauvoir.¹

En dag långt senare, på en gymnasieskola utanför Stockholm, berättade en lärarkollega om sin senaste läsoplevelse: Sara Lidmans romanserie om hur järnvägen kom till inre Västerbotten. Han var så uppfylld. Sa att han redan längtade till att få läsa böckerna igen. Jag smittades av hans entusiasm och vi hade ett långt samtal. Mitt intresse måste ha varit påtagligt för dagen därpå stod hela bokserien i en stapel på mitt skrivbord. Jag tror den räckte hela läsåret. Kanske längtade han efter någon att dela sin upplevelse med. Det är tjugo år sedan nu. Men när jag gick in i min bokhandel på Götgatan i Stockholm i maj och såg att böckerna nu fanns i två bastanta pocketvolymmer insåg jag att jag hittat min sommarläsning. Åter till Lillvattnet alltså, åter till Västerbottens inland.

Sara Lidmans verk *Jernbanan* består av sju romaner som inleds med *Din tjänare hör* (1977).² Den

kan beskrivas som berättelsen om en man och hans dröm. Mannen heter Didrik Mårtensson och vi befinner oss när historien börjar på 1870-talet. En dag när han som tonåring sitter på dass får han syn på ett utrivet blad i *Skellet*-avisen om den *jernbana* som anläggs söderöver, i ”det verkliga Schwärje”. Han inser då att järnvägen också är det som ska lyfta hans egen trakt från den fattigdom och den efterblivenhet han ser omkring sig. Det är en dröm om ljus och modernitet, ”en kungstanke i stål och trä, ånga och grus”, på en plats där det sena 1860-talets svältår, *Storsvagåren*, fortfarande lever i färskt minne. Titeln på den första romanen är en referens till Första Samuelsboken (3:1–11) där Gud kallar på Samuel. Hos Lidman är det själva moderniteten som anropar Didrik. Han är den som ska föra den nya tiden in i Lillvattnet. Dittills hade vägen till om inte välstånd så i alla fall försörjning, överlevnad, gått genom dikning av myrar och våtmarker till odlingsbar jord. Men Didrik hade större drömmar. Han vill få lillvattenborna att lyfta blicken. Det är för honom en fråga om värdighet och respekt, att inte ses över axeln som ”pietister, tjuvskytter och lavskrikor” av kungen i Stockholm.

Med ett tal på sockenstämman, där han egentligen är för ung för att delta, lyckas han få en majoritet av övriga män på sin sida. ”Då steg blodet åt huvudet på Didrik och han svävade upp från sin plats. Och han hörde sig själv tala med en röst han inte visste att han hade.” Hans röst var ”lågmäld, innerlig och förvånande, som om han utsade vad var och en tänkte ögonblicket innan de tänkte det.”

1 Holm, Birgitta, *Sara – i liv och text* (1998), s. 7.

2 Samtliga romaner i Jernbaneeposet är *Din tjänare hör* (1977), *Vredens barn* (1979), *Nabots sten* (1981), *Den underbare mannen* (1983D), *Järnkronan* (1985),

Lifsens rot (1996) och *Oskuldens minut* (1999). Den andra delen, *Vredens barn*, belönades med Nordiska rådets pris 1980.

Sara Lidman
fotograferad av Cato Lein.
Bokens omslag är formgivet
av Henning Trollbäck.

Ett mödosamt arbete vidtar när visionen ska förverkligas. Kapital behövs och rika köpmän vid kusten involveras när rälsen ska läggas och timmer till järnvägssliprar framställas.

Under tiden avancerar Didrik och blir inte bara ordförande i sockenstämman (*Olförar'n*). Han blir också affärsföreståndare, värdshusvärd och allmän entreprenör med en enastående förmåga att få människor med sig. Didrik var ett söndagsbarn vars "krumsprång kom även Den högste att le", en som "bedårades av sin egen härlighet". Men det blir också tydligt att även visionärer behöver goda bokhållare. Då sifferkarlen, broder Per, gifter sig och lämnar hemmet blir Didrik en Ikarosgestalt som nu obehindrat kan segla iväg mot solen på de vingar han tänkte sig åt Lillvattnet.

När järnvägen är dragen och ska invigas av självaste kung Oskar II är också Didrik Mårtenssons konkurs ett faktum. Och för att göra ironin fullkomlig blir han själv en av de första att resa med tåget på väg mot fängelsestraffet på Långholmen i Stockholm. Hans brott var ett rundhänt hantlande av statliga medel utan vederbörlig bokföring och dokumentation. "Trolöshet mot huvudman" på

juristspråk. Inte för att han sökte ekonomisk vinning utan för att han var så besjälad av järnvägens och det modernas idé.

Konkursen drabbar inte bara Didrik och hans familj vars gård, Månliden, "får gå på exekutiven". Konkurs blir det också för ett stort antal andra bönder, som hade krediter i hans handelsbod. De tvingas nu också, när skulderna krävs in, att lämna sina gårdar och dra som nybyggare *oppåt marka*.

Didriks fängelsestraff är berättelsens vändpunkt. När han kommer tillbaka har familjen, genom en svågers försorg, fått ett hem i en by inåt landet, en bra bit från järnvägen. Två döttrar, Hanna och Siri, svälter ihjäl under tiden och Didrik är märkt av sitt fängelsestraff, men inte bruten. "Storsonen" Isak Mårten växer upp och gifter sig med mejerskan Rönnog från Luleå.

Romanserien kan ses som en kamp mellan tradition och modernitet. Kvintessensen av det moderna ryms i det bokskåp som Rönnog fått i arv från en tidigare fästman. Innehållet är så giftigt, så högradigt potent, att ingen någonsin får öppna det. När detta dock tillslut sker av Didrik, nu gammal, hittar han böcker av Kant, Voltaire, Darwin, Marx,

Ibsen, Strindberg... Det är järnvägens andliga överbyggnad, om man så vill. Men också själva antitesen till den värld vi möter i början av bokserien där ledstjärnorna var Bibeln, Luther och Arndts *Sann christendom*. Mötet mellan dessa två världar blir explosiv och bokskåpet blir Didriks sista strid. Han dör efter en drabbning med Rönnog, där han lyckats rädda *Det kommunistiska manifestet* från att brinna i köksspisen. Det har nu hunnit bli 1930-tal och Lillvattnet har fått både elektricitet och telefon.

Berättelsen om hur järnvägen kom till Västerbotten är också berättelsen om Saras egen familj. Förlagan till Didrik Mårtenson är Saras farfar, Erik Lidman, som med entreprenörskap och talekonst drog järnvägen till Jörn, bokens Lillvattnet.³ Likt Didrik gick han också i en konkurs där många andra drogs med i fallet. Han fick tre månaders fängelse för ”vårdslöshet mot borgenär”, den mesta tiden på länsfängelset i Örebro och en kortare tid på Långholmen i Stockholm. Han dömdes även till 200 kronor i böter för trolöshet mot huvudman.

Det fanns alltså ett sår i Saras familj. Kanske rymde skrivandet av *Jernbanan* ett inslag av traumabearbetning och av återupprättelse av de inblandade.

När Sara Lidman börjar skriva sina Jernbaneböcker är hon över femtio år. Hon är författare, debattör och agitator. En av Sveriges mest kända. Hon har för länge sedan lämnat Missenträsk, läst i Uppsala och levt på andra kontinenter. Men nu är det dags att vända hemåt. Tillbaka till början. Kanske är det en fråga om erfarenhet. Lidman har en berättelse i sig som krävt ett liv för att skrivas. Antagligen anar hon inte dess omfattning.

Mot slutet av 60-talet är Sara Lidman riksagitator mot Vietnamkriget. Samtidigt är hon frustrerad över att inte odelat kunna ägna sig åt den historia som kräver att få bli till. ”Om USA ändå kunde lämna Vietnam så att jag finge gömma mig i ett hörn och berätta historier om hästar och karlar.”⁴

3 I en essä i *Svenska Dagbladet* (”Hur gärna låter vi oss inte luras”, 18 november 2024) pekar Birgitta Holm på tydliga likheter mellan Didrik Mårtensson och en nutida karismatisk entreprenör: Peter Carlsson, nyss avgången VD för batteriföretaget Northvolt, som också det skulle frälsa och ge nytt välstånd åt Skellefteå med omnejd.

4 Holm s. 296.

Med *Jernbanan* är Sara Lidman tillbaka där hon började. Men nu med ett helt livs erfarenheter och ett omvärldsperspektiv. Så här kan det låta i *Lifsens rot*:

Du hinner knappt säga tackgodegudförmaten så
längtar du efter kaffe!

Och var växer det?

Du behöver bara se på burken för att förstå hur
långt borta den busken står som ger kaffeböner
ifrån sig

hur het den solen måste vara, ja rent fientlig,
eftersom arbetarbasen

där har hjälm

varför han också går med piska när kaffeplockarn
knäböjande sträcker

fram sin flata korg rågad med böner.

Birgitta Holm talar om hur exploateringen av Norrland leder till ”ett fortsatt bestjälande av landsändan. Så som de rika länderna stjälar råvaror från den tredje världen – och ger en bråkdel tillbaka i form av u-hjälp.”⁵ Men förutom den globala utblicken lyser också solidariteten med de små människorna igenom hos Lidman, oavsett om de är plantagearbetare vid ekvatorn eller bönder nära polcirkeln.

Mycket kan sägas om *Jernbanan*. Lina Sjöberg har skrivit boken *Genesis och jernet* (2006), bara om hur de bibliska berättelserna ekar i verket. Som en berättelse om Sveriges resa från jordbruksland till industrisamhälle kan den jämföras med Sven Delblancs romaner om Hedebyborna eller Kerstin Ekmans Vallmstasvit. Alla med rötterna i en tid, 1960-70-talets rekordår, då Sveriges sociala välfärdsbygge stod på sin topp. Kanske fanns det en längtan då, bland alla uppskjutande miljonprogramsområden, efter en historia som bleknade allt mer. Den om var vi kommer ifrån och vad som gjort oss till de vi blivit. Sara Lidman berättar den på ett språk färgat av Bibeln, skelleftebondska och poesi. Krönet på hennes författarskap.

HANS STRÖMHÄLL

Se även Mio Lindman: ”*Våra öron äro tilltåppta med torv – utkantens tilltal i Din tjänare hör av Sara Lidman*” i *Nya Argus* nummer 9/2021 och Raoul J. Granqvist: ”Från zulu till meänkieli. Sara Lidman avlyssnar, samtalar, nedtecknar”, nummer 4/2020.

5 Holm, s. 374.